

Anna Magdalena Bach
enkele kanttekeningen bij het concert van 21-10- 2022

Anna Magdalena Wilcke zullen we ons blijvend herinneren als de tweede echtgenote van Johann Sebastian Bach, als moeder en muziekdocente van hun kinderen, als belangrijkste kopiïste van Bach's werken en als de trotse bezitter dat het 'Klavierbüchlein', dat haar echtgenoot speciaal voor haar schreef in 1722 en dat ze zelf in een tweede boekje vanaf 1725 samen met hem completeerde. Dit unieke document geeft ons een bescheiden inzicht in het leven bij Bach thuis, haar liefde voor zang en dans en musiceren in het gezin, maar ook in haar persoonlijke beleving van de ondeelbare eenheid van leven en sterven, het aardse leven als voorbereiding op het hemelse hiernamaals, zoals zo fundamenteel verwoord door Maarten Luther.

Anna Magdalena werd geboren op 22 september 1701 in Zeitz als dochter van de hoftrumpettist Johann Caspar Wilcke. Samen met haar oudere zus kreeg ze een opleiding als professionele zangeres. Na haar studie werd ze geëngageerd aan het hof van Anhalt-Köthen, waar ze als sopraansoliste actief werd vanaf de zomer van 1721 en waar ze hofkapelmeester Bach leerde kennen.

Enkele maanden later, op 3 december 1721, trouwde zij met Johann Sebastian, die 16 jaar ouder was en wiens eerste vrouw, Maria Barbara, anderhalf jaar daarvoor was overleden, terwijl hij zelf op reis was met vorst Leopold, zijn broodheer. Hiermee kreeg ze ook direct de zorg over Bach's vier kinderen uit zijn eerste huwelijk, die nog in leven waren. In 1723 verhuisde het paar naar Leipzig, waar Bach de benoeming kreeg als Luthers kerkmusicus, kantor aan de Thomaskirche en docent aan de Thomasschule. Voor de rest van haar leven bleef ze wonen in deze stad.

Tussen de jaren 1723 en 1742 kregen zij en Johann Sebastian 13 kinderen, waarvan er slechts zes niet vroegtijdig zijn gestorven. Na het overlijden van haar echtgenoot op 28 juli 1750 bleef Anna Magdalena zorgen voor de twee nog thuis-wonende dochters, Johanna Carolina en Regina Susanna, op dat moment respectievelijk acht en dertien jaar oud. Zij overleefde haar echtgenoot met 10 jaren en werd in 1760 ten grave gedragen. De ter aarde bestelling was sober en vond plaats buiten de stadsmuren van Leipzig.

Anna Magdalena was decennia lang de spil in het hectische leven naast Johann Sebastian, met om haar heen de eigen kinderen, de leerlingen van de Thomasschule, de studenten aan de Universiteit in Leipzig, de inwonende privéleerlingen van haar man en daarnaast haar ondersteuning bij al diens werkzaamheden, met name als kopiïste van de partijen, die nodig waren voor de wekelijkse uitvoering van de cantates, die Bach geacht werd te schrijven voor de hoofddiensten op zondagmorgen in de Leipziger Thomaskirche of de Nicolaikirche.

Uit liefde voor haar schreef Bach eigenhandig in 1722 een 'Klavierbüchlein' dat helaas slechts gedeeltelijk bewaard is gebleven en onder andere de incomplete versie van vijf Suites voor klavecimbel bevat. (Later aangevuld en bekend geworden als de zes 'Franse Suites'). Haar tweede Klavierbüchlein (1725) bevat eveneens bijdragen voor klavecimbel van haar man, maar werd voor het grootste gedeelte en over een reeks van jaren door haar zelf genoteerd en samengesteld. Het manuscript opent met twee monumentale suites voor klavecimbel, geschreven door Johann Sebastian (BWV 827 en 830) en daarna volgen vanaf pagina 21 (achterzijde) een reeks vrolijke barokdansen geschreven door Sebastian, door haar stiefzoon Carl Philip Emanuel en door andere componisten, alles in haar handschrift genoteerd. Zelfs een 'rondeau' van de Franse componist François Couperin († 1733) kreeg een plaats, nog eens onderstrepend hoe Europees de Bachfamilie muzikaal georiënteerd was. Ongetwijfeld waren de belangrijke bibliotheken van de Thomasschule en de Leipziger Universiteit hierbij behulpzaam. Opvallend is de voorkeur van Anna Magdalena voor het menuet (8x) en de polonaise (5x), naast marche, musette en rondeau. Ongetwijfeld waren deze barokdansen studiemateriaal voor de kinderen, maar anderzijds moet het op familiebijeenkomsten een vrolijke boel zijn geweest en mogelijk zijn deze dansen ook daadwerkelijk in het gezin gepraktiseerd, waarbij zij zelf of één van haar oudere stiefkinderen op klavichord of klavecimbel de begeleiding verzorgde.

Maar onverwacht volgt dan vanaf compositie no. 25 de omslag en maakt uiterlijke vreugde plaats voor innerlijke verstilling, maakt instrumentale muziek plaats voor liederen, koralen en aria's, inhoudelijk verbonden met gedachten over sterven en over het toekomstige leven na het heengaan.

Aria no. 25: 'Bist du bei mir?' geschreven door Gottfried Heinrich Stölzel, (met een herschreven baspartij door Johann Sebastian) begint met de volgende, veelzeggende woorden:

*'Bist du bei mir, geh' ich mit Freuden,
zum Sterben und zu meiner Ruh'.*

Zouden deze woorden in verband gebracht mogen worden met de kindersterfte, die ook haar gezin zo meedogenloos heeft getroffen? Of mogen we hier een meer algemene levensbeschouwing van de familie Bach uit afleiden? Mijns inziens mogelijk beide.

Vervolgens en doelbewust gekozen plaatst Anna Magdalena het Recitatief '*Ich habe genug*', verbonden met de Aria '*Schlummert ein, ihr matten Augen*' uit de Bach-Cantate BWV 82, eveneens getiteld '*Ich habe genug*' (voor bassolo, hobosolo en strijkers) centraal in haar tweede notenboek. In deze, getransponeerde versie van dit werk (BWV 82a) is de bassolist

vervangen door een sopraansoliste, en zal Anna Magdalena waarschijnlijk zelf deze prachtige aria vaak gezongen hebben, in huis voor anderen of misschien wel alleen voor haar zelf. (Als vrouw mocht ze niet in de kerkdiensten zingen). De tekst van de cantate werd geschreven door een leerling van Bach, Christoph Birkmann en op zondag 2 februari 1727 kreeg de cantate de eerste uitvoering.

Hoewel geschreven voor één der Mariafeesten die de Lutherse kalender overnam (Maria-reiniging/ Festo Purificationis) is de tekst in deze cantate volledig gericht op de toevallige ontmoeting van Maria en haar kind Jezus met Simeon, een vrome Jood. (Lucas 2:22-32). Simeon was te kennen gegeven dat hij niet zou sterven voor hij de beloofde Messias zou zien. Hij neemt het kind Jezus in de armen en spreekt de woorden, die later zo bekend zijn geworden als 'de Lofzang van Simeon':

'Herr, nun lässt du deinen Diener in Frieden fahren'.

Zo werd Simeon de belichaming van de Lutherse doodsmystiek, die het einde van het leven verwelkomt als een bevrijding uit alle aardse lijden en pijn en als een vredige doorgang, een slaap, naar een beter en eeuwig leven in het hiernamaals. Ongetwijfeld moet Anna Magdalena door dit Bijbelgedeelte diep zijn getroffen. Zij herkent zichzelf en haar verdriet en vindt troost in deze woorden van Simeon. Om onbekende redenen komt de aria veelzeggend zelfs tweemaal (onvolledig) voor in haar Klavierbüchlein!

Recitativ: Arie (S)

Ich habe genug! Schlummert ein, ihr matten Augen
Mein Trost ist nur allein, Fallet sanft und selig zu.
das Jesus mein und ich sein eigen möchte
sein.

Vanzelfsprekend worden dit recitatief en de aansluitende aria centraal gesteld in het concert op 21 oktober a.s., gezongen door de sopraan Joalien van den Houten en begeleid door de klavecijnist Jan Kleinbussink. Ook de reeds genoemde aria: 'Bist du bei mir?' en enkele koralen uit het Klavierbüchlein van Anna Magdalena zullen een plaats vinden in dit programma. Door kerngedeeltes uit haar kostbaar kleinood tot klinken te brengen op dit concert wordt ons een bescheiden blik gegund in haar leven thuis, samen met haar echtgenoot Johann Sebastian en allen om haar heen. Niet alleen gedachten over het heengaan zullen klinken komen, maar ook een selectie uit de vreugdevolle koralen, de vrolijke instrumentale dansen en delen uit de klavecimbelsuites. Gevoelens van vreugde naast verdriet, gedragen door de troost die zij zelf hierin mocht vinden en mocht ervaren, mogen ook ons tot troost zijn, tot op de huidige dag.